

ครัวเรือนเกษตรไทยวิกฤติโควิด-19

บทความดังกล่าวเผยแพร่ผ่านทางเว็บไซต์สถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊งภากรณ์ โดยศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจจากวิกฤติโควิด-19 และวิธีรับมือของครัวเรือนเกษตรกรไทย ใช้วิธีสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์ครัวเรือนเกษตรกร 720 ครัวเรือนทั่วประเทศ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นความเปราะบางของครัวเรือนเกษตรกรที่แตกต่างกันต่อวิกฤติครั้งนี้ และสะท้อนนัยการออกแบบนโยบายเยียวยา เพื่อลดผลกระทบต่อการพัฒนาของครัวเรือนในระยะยาว และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ภาคเกษตรไทยในระบบเศรษฐกิจหลังวิกฤติโควิด

วิกฤติโควิด-19 สะท้อนถึงปัญหาเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจไทยอย่างชัดเจน จากการที่เครื่องยนต์ทางเศรษฐกิจกระจุกตัวอยู่กับบางภาคส่วน เช่น ภาคการท่องเที่ยวและบริการ และพึ่งพิงการค้าระหว่างประเทศเป็นสัดส่วนสูง มาตรการหยุดยั้งการแพร่ระบาดส่งผลให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจหยุดชะงัก และส่งผลกระทบต่อ

ถึงผู้ผลิตและแรงงานตัวเล็กตัวน้อยที่ปลายน้ำอย่างถ้วนทั่ว นอกจากนี้ วิกฤติโควิด-19 ยังตอกย้ำถึงปัญหาความเหลื่อมล้ำของระบบเศรษฐกิจ ซึ่งประกอบด้วยหน่วยเศรษฐกิจรายย่อยเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็น SME ผู้ใช้แรงงาน หรือเกษตรกร ซึ่งมีสายป่านสั้น มีสถานการณ์การเงินที่ตึงตัวเป็นทุนเดิม มีข้อจำกัดในการเข้าถึงเครื่องมือในการรับมือกับวิกฤติ และที่สำคัญส่วนใหญ่อยู่นอกระบบ ไม่มีหลักประกันทางสังคมรองรับ และภาครัฐมีข้อมูลไม่มากพอในการออกแบบนโยบายช่วยเหลือเยียวยาที่ตรงจุดและทั่วถึง การศึกษานี้จะเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สร้างความเข้าใจถึงผลกระทบอย่างรอบด้าน

ภาพใหญ่ของความเปราะบางของครัวเรือนเกษตรกรไทยต่อวิกฤตโควิด-19

📦 มิติแรก ครัวเรือนเกษตรกรกว่าครึ่งทั่วประเทศกำลังเพาะปลูก และ/หรือมีผลผลิตพร้อมขาย ในช่วงไตรมาสแรกของปีนี้ (2563) มาตรการยับยั้งการระบาดซึ่งส่งผลให้ระบบขนส่งและ Logistic ชะงักงันและความต้องการของตลาดเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลโดยตรงต่อรายได้เกษตรกรของครัวเรือน

📦 มิติที่สอง 76% ของครัวเรือนเกษตรกรไทยพึ่งพิงรายได้จากนอกภาคเกษตร และมีครัวเรือนถึง 62% ที่พึ่งพิงรายได้จากการรับจ้างทั่วไปนอกภาคเกษตร ซึ่งได้รับผลกระทบอย่างหนักจากมาตรการระงับการระบาด วิกฤตครั้งนี้อาจส่งผลต่อรายได้ครัวเรือนส่วนใหญ่

📦 มิติที่สาม ครัวเรือนเกษตรกรมีภาระหนี้สินสูง ข้อมูลสินเชื่อจาก ธ.ก.ส. ปี 2561 ของชาวนาไทยทั่วประเทศ พบว่า 50% ของครัวเรือนชาวนาไทยกว่า 4.5 ล้านครัวเรือนมีหนี้สินมากกว่า 200,000 บาท และ 20% มีมากกว่า 400,000 บาท ที่สำคัญคือ 54% ของครัวเรือนเหล่านี้อยู่ในโครงการพักหนี้หรือปรับปรุงโครงสร้างหนี้ด้วยแล้ว ภาวะทางการเงินที่ตึงตัวอาจส่งผลโดยตรงต่อความเปราะบางต่อวิกฤตนี้

การสุ่มตัวอย่างใช้วิธี two-staged stratified sampling โดยเริ่มจากการสุ่มเลือก 48 ตำบล ในพื้นที่ปลูกข้าวเป็นหลักทั่วประเทศ (50% เป็นพื้นที่ชลประทาน) และสุ่ม 15 ครัวเรือนจากแต่ละตำบล (3 ครัวเรือนจาก 5 กลุ่ม คือ (1) ลูกค้า ธ.ก.ส. และมีที่ดินเกิน 20 ไร่ (2) ลูกค้า ธ.ก.ส. และมีที่ดินน้อยกว่า 20 ไร่ (3) ลูกค้า ธ.ก.ส. และมีหนี้สินมากกว่า 500,000 บาท (4) ไม่ใช่ลูกค้า ธ.ก.ส. และมีที่ดินเกิน 20 ไร่ และ (5) ไม่ใช่ลูกค้า ธ.ก.ส. และมีที่ดินน้อยกว่า 20 ไร่)

สถานะเศรษฐกิจการเงินของครัวเรือนเกษตรกรก่อนวิกฤตโควิด-19

✓ ระหว่างครัวเรือนเกษตรกรเองมีความเหลื่อมล้ำทางรายได้สูง โดยรวมครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวต่อปี อยู่ที่ 60,276 บาท แต่ 27% ของครัวเรือนยังได้รายได้ต่อปีไม่ถึง 12,559 บาท และเกือบ 10% มีรายได้ติดลบ

✓ ครัวเรือนพึ่งพิงรายได้้นอกจากการทำเกษตรเป็นสัดส่วนสูง โดยรายได้้นอกเหนือจากการทำเกษตรคิดเป็น 80% ของรายได้ทั้งหมด โดย 60% ของครัวเรือนพึ่งพิงรายได้จากการรับจ้างนอกภาคเกษตร และกว่า 40% พึ่งพิงเงินโอนจากญาติที่ทำงานต่างจังหวัด

✓ สถานะทางการเงินของครัวเรือนเกษตรกรมีความแตกต่างกันค่อนข้างมาก โดยพบว่า ครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่มีหนี้สูง เฉลี่ยมีหนี้สินเฉลี่ย 3.4 ก้อน และมีหนี้คงค้างเฉลี่ย 416,143 บาท ครัวเรือน 50% มีหนี้คงค้างเกิน 300,000 บาท และ 30% เกิน 600,000 บาท โดยมาจากสองแหล่งหลัก คือ ธ.ก.ส. (60%) และสหกรณ์/กองทุนหมู่บ้าน (16%) และ 35% มีหนี้้นอกระบบ

✓ ลักษณะการออมของครัวเรือนเกษตรกรมีความแตกต่างกันค่อนข้างมาก โดยเฉลี่ยครัวเรือนชาวนามีการออมทั้งสิ้น 111,389 บาท แต่มีความแตกต่างระหว่างครัวเรือน ในขณะที่ 25% มีมากกว่า 100,000 บาท แต่พบว่า 30% มีไม่ถึง 10,000 บาท

✓ ส่วนใหญ่มีการทำประกันด้วยตนเองเป็นสัดส่วนสูง แต่มีหลักประกันทางสังคมที่จำกัด ครัวเรือนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับประกันภัยที่ตนเองเข้าถึงได้ 90% สมทบในกองทุนฌาปนกิจอย่างสม่ำเสมอ และกว่า 75% ทำประกันชีวิต เป็นต้น

ผลกระทบทางเศรษฐกิจจากวิกฤตโควิด-19

✗ โดยรวม 75% ของครัวเรือนมีแรงงานตกงานหรือถูกลดเวลาทำงาน โดย 60% ของครัวเรือนมีแรงงานตกงานมากกว่า 1 คน แรงงานที่ตกงานส่วนใหญ่อยู่ในภาคบริการมากที่สุด (50%) ตามมาด้วยภาคเกษตรและก่อสร้าง

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ขณะนี้ครัวเรือนมีแรงงานพร้อมทำงานจำนวนมาก (กว่า 30% มีอายุน้อยกว่า 45 ปี) โจทย์สำคัญอีกประการหนึ่งคือ **จะทำอย่างไรที่จะพลิกวิกฤติเป็นโอกาส เปลี่ยนแรงงานเหล่านี้เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นและภาคเกษตรไทย ในระบบเศรษฐกิจหลังโควิด**

✗ วิกฤติโควิดส่งผลกระทบต่อรายได้จากการรับจ้างทั้งในและนอกภาคเกษตรของครัวเรือนมากที่สุด และกระทบกว่า 50% ของครัวเรือน รายได้ที่ลดลงนี้ส่งผลให้การบริโภคของครัวเรือนลดลงบางกลุ่ม โดย 25% ของครัวเรือนมีค่าใช้จ่ายในการบริโภคอาหารลดลง

✗ รายได้ที่ลดลงจากวิกฤติครั้งนี้ ส่งผลให้ครัวเรือนเกือบ 60% มีปัญหาในการชำระหนี้ โดยส่วนใหญ่เป็นการชำระหนี้สินเพื่อการเกษตรกับ ธ.ก.ส. รองลงมาร้อยละ 20% เป็นสินเชื่อส่วนบุคคลที่ต้องชำระคืนธนาคารพาณิชย์ สหกรณ์ กองทุนหมู่บ้าน และสถาบันนอกระบบต่างๆ

วิธีการรับมือกับวิกฤติครั้งนี้ของครัวเรือนเกษตรกร

🌐 ครัวเรือนเกษตรกรกว่า 70% ใช้เงินออมและการขายสินค้าในการรับมือกับผลกระทบจากวิกฤติครั้งนี้ โดย 55% ได้รับความช่วยเหลือจากสถาบันเกษตรกรในพื้นที่ เช่น กลุ่มเกษตรกร สหกรณ์ และวิสาหกิจชุมชนต่างๆ ซึ่งมีบทบาทสำคัญทั้งในการช่วยแก้ปัญหาสาธารณสุขและเศรษฐกิจ เช่น การสร้างงานในท้องถิ่น หรือสร้างการเรียนรู้ถึงโอกาสทางเศรษฐกิจใหม่ๆ นอกจากนี้ ครัวเรือนเกษตรกรกว่า 20% ต้องกู้เงินโดยกู้จากธนาคารพาณิชย์ และญาติเป็นหลัก

ครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่ได้สมัครขอความช่วยเหลือจากภาครัฐ โดยเฉพาะโครงการเยียวยาเกษตรกรและเราไม่ทิ้งกัน แสดงให้เห็นถึงความเดือดร้อนและความสามารถในการเข้าถึง digital

platform นอกจากนี้ คริวเรือนกว่า 20% ยังสมัครเข้าโครงการพักหนี้ โดยเฉพาะกับ ธ.ก.ส. และ
สินเชื่อเพื่อการเกษตรและสินเชื่อส่วนบุคคล

 การคาดการณ์ถึงผลกระทบและความสามารถในการรับมือในอนาคต ที่มวิจัยได้ให้เกษตรกร
คาดการณ์ถึงผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นกับครัวเรือนหากสถานการณ์การแพร่ระบาดยังคงยืดเยื้อ
ออกไปอีก 1, 2 และ 3 เดือน พบว่า 40% ของครัวเรือนจะเริ่มมีปัญหารายได้ไม่พอยู่งิน และมีปัญหา
ในการชำระหนี้อย่างมีนัยสำคัญ และจะขยายวงกว้างไปสู่ครัวเรือนกว่า 80% หากสถานการณ์
ยืดเยื้อต่อไปอีก 3 เดือน ส่งผลให้ครัวเรือนเกินครึ่งต้องกู้ยืมเพื่อบรรเทาความเดือดร้อน

ข้อสรุปและนัยเชิงนโยบาย

ครัวเรือนเกษตรกรได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจจากวิกฤตโควิด-19 อย่างถ้วนหน้า โดยผ่าน
ทางการทำการเกษตรที่ต้องอาศัยระบบการขนส่งผลผลิตและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของ
ผู้บริโภค และผ่านทางกรพึ่งพิงรายได้จากนอกภาคเกษตรซึ่งส่วนใหญ่อยู่นอกระบบ ประกอบกับ
สถานะทางการเงินที่ตั้งตัวเป็นทุนเดิมจากภาระหนี้สูง และปัญหาสภาพคล่องจาก mismatching
ของรายได้และรายจ่าย ทำให้มีข้อจำกัดในการรับมือกับวิกฤตครั้งนี้

ผลการวิจัยยังพบว่า มีความเหลื่อมล้ำของผลกระทบของวิกฤตครั้งนี้ ซึ่งจะกระทบหนัก
กับครัวเรือนที่มีรายได้น้อย มีภาระหนี้สินต่อทรัพย์สินมาก อยู่นอกเขตชลประทาน และมีทุนทางสังคมต่ำ
ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีข้อจำกัดในการเข้าถึงวิธีการรับมือกับวิกฤตมากกว่ากลุ่มอื่นๆ ด้วย หากไม่ได้รับการช่วยเหลือ
เยียวยาอย่างทันท่วงที ครัวเรือนอาจต้องใช่วิธีการรับมือที่เป็น Last resort เช่น การก่อหนี้สิน หรือ
การขายสินทรัพย์ ซึ่งอาจส่งผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในระยะยาวต่อไป

อย่างไรก็ตาม วิกฤตครั้งนี้มาพร้อมกับ**โอกาส** ได้แก่ โอกาสที่จะมีแรงงานคุณภาพและอายุน้อย
ที่พร้อมทำงาน และน่าจะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นและภาคเกษตรไทย,
โอกาสที่มาจากข้อจำกัดบีบบังคับให้เกษตรกรได้เรียนรู้และใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ซึ่งสามารถนำมา
เพิ่มผลิตภาพและสร้างคุณค่าและการเข้าถึงตลาดให้กับผลผลิตทางการเกษตร, โอกาสที่ทำให้
สถาบันในระดับท้องถิ่นต่างๆ มีบทบาทมากขึ้น, และโอกาสที่ทำให้ทุกคนหันมาพึ่งพิงและพยายาม
สร้างระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งจากข้างใน

กลุ่มวิจัยและพัฒนา สำนักแผนงานและโครงการพิเศษ

งานวิจัยนี้ได้สะท้อนให้เห็นความจำเป็นในการสร้างระบบหลักประกันทางสังคมให้ครัวเรือนเกษตรกร และแรงงานนอกระบบโดยรวม ตลอดถึงการสร้างสถาบันและวัฒนธรรมการออมให้กับครัวเรือนกลุ่มนี้ เพื่อเพิ่มภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจในอนาคต นอกจากนี้ ยังมีความจำเป็นที่ครัวเรือนเกษตรกรต้องปรับตัวทั้งการผลิตและการตลาดให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้บริโภค ซึ่งเป็นผลจากวิกฤติโควิด หรือพฤติกรรม New normal ต่างๆ ท้ายสุด คือ การให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างในภาคเกษตร โดยเฉพาะทรัพยากรน้ำ ดิน เทคโนโลยี ข้อมูล ระบบโลจิสติกส์ และการแก้หนี้สินครัวเรือนเกษตรกร เพื่อสามารถดักตวงโอกาสต่างๆ ข้างต้น และดึงแรงงานคุณภาพและอายุน้อยเข้ามาพัฒนาภาคเกษตรไทย

จะเห็นได้ว่า ผลกระทบของวิกฤติโควิด-19 ต่อระบบเศรษฐกิจไทยและโดยเฉพาะครัวเรือนเกษตรกร ตอกย้ำให้เห็นถึงปัญหาเชิงลึกของการพัฒนาด้านการเกษตรของประเทศไทย ปัญหาเชิงโครงสร้างด้านการเกษตร ความสามารถในการแข่งขัน และประสิทธิภาพด้านการผลิต ได้รับความสนใจและการให้ความสำคัญน้อยกว่า การแก้ปัญหาราคาพืชผลทางการเกษตรตกต่ำและ ความเดือดร้อนเฉพาะหน้าของพี่น้องเกษตรกร วิกฤติโควิด-19 ครั้งนี้ ส่งผลต่อความสามารถในการชำระหนี้ของเกษตรกรอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และอาจส่งผลถึงความมั่นคงและการเติบโตของสถาบันเกษตรกร เช่น สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ซึ่งถือเป็นสถาบันระดับฐานรากที่เป็นที่พึ่งพิงให้กับเกษตรกรไทย ดังนั้น ผู้สอบบัญชีควรให้คำแนะนำและข้อสังเกตต่อสหกรณ์และกลุ่มเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบด้านเศรษฐกิจจากวิกฤติโควิด-19 เพื่อให้สามารถประคับประคองตัวและผ่านพ้นสถานการณ์ความยากลำบากไปได้

กลุ่มวิจัยและพัฒนา
สำนักแผนงานและโครงการพิเศษ
เมษายน 2564

อ้างอิง

โสภรต์ศมี จันทรัตน์ และคณะ. (2563). ครัวเรือนเกษตรกรไทยในวิกฤติโควิด-19. สถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊งภากรณ์. สืบค้นจาก https://www.pier.or.th/?post_type=abridged&p=7615

อ่านบทความทั้งหมดได้ที่เว็บไซต์กลุ่มวิจัยและพัฒนา
https://research.cad.go.th/more_news.php?cid=8&filename=index

**** รักษาสุขภาพกันด้วยนะฮะ ****

กลุ่มวิจัยและพัฒนา สำนักแผนงานและโครงการพิเศษ

